

Ο πόλεμος στην εποχή των τεράτων

Γράφει: Ο Παύλος Νεράντζης*

Στο παρελθόν, στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η κήρυξη και διεξαγωγή ενός πολέμου από μια χώρα της Δύσης απαιτούσε μια περίπλοκη διαδικασία νομιμοποίησης. Χρειαζόταν η συναίνεση του κοινοβουλίου, που έπρεπε να δώσει το «πράσινο φως» στην πολιτική ηγεσία, η συγκρότηση συμμαχιών σε διακυβερνητικό επίπεδο και, πολύ περισσότερο, η διαπραγμάτευση, έστω σκληρή, στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Απαραίτητη ήταν, επίσης, η χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Όσο πιο αληθοφανές είναι το μήνυμα της προπαγάνδας που απευθύνεται σε μια κοινωνική ομάδα, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες για την ηγεσία να δημιουργήσει μια επικοινωνιακή «πραγματικότητα» επί της οποίας στηρίζει το αφήγημά της για να κατασκευάσει την κοινωνική συναίνεση.

Τα στερεότυπα της προπαγάνδας

Στον πόλεμο είναι γνωστό (Johnson, von Clausewitz, Snowden, Ponsonsby) ότι το πρώτο θύμα είναι η αλήθεια. Τα ψέματα που διαδίδουν οι μηχανισμοί προπαγάνδας είναι η μόνιμη σταθερά.

Η προπαγάνδα του πολέμου επιχειρεί αφενός να εξουδετερώσει τη φωνή όσων έχουν διαφορετική άποψη με τις πολιτικές και στρατιωτικές επιλογές της ημέτερης πλευράς και αφετέρου να παρουσιάσει αυτές τις επιλογές ως τη μοναδική διέξοδο για την επιβίωση των ανθρώπων. Η προπαγάνδα σε καιρό πολέμου παίρνει υπόψη της πραγματικά δεδομένα, διότι διαφορετικά δεν θα εμφανιζόταν στο κοινό ως αξιόπιστη.

Αναπλάθει φήμες που την εξυπηρετούν και ταυτίζεται με τη συνειδητή και καθ' υποβολή μονόπλευρη μετάδοση πληροφοριών, τη διαστρέβλωση ή απόκρυψη άλλων, την προβολή παραποιημένων και ψευδών ειδήσεων (fake news).

Αυτή η μορφή της προπαγάνδας, που ελέγχει τον νου και χειραγωγεί τη στάση των ανθρώπων, βρίσκεται στον αντίποδα της ελεύθερης σκέψης, της ελευθερίας της

έκφρασης, εντέλει της δημοκρατίας. Σε αυτό το υπόβαθρο οικοδομείται το μήνυμα του πολέμου: «Εμείς δεν θέλουμε τον πόλεμο, αλλά υποχρεωνόμαστε να τον διεξάγουμε». «Ο εχθρός φταίει και είναι ο μόνος υπεύθυνος για την κήρυξη πολέμου». «Εμείς αμυνόμαστε και υπερασπιζόμαστε πανανθρώπινες αξίες». «Πολεμούμε για έναν ιερό σκοπό», για «να υπερασπιστούμε τα εθνικά συμφέροντα», για να «ζούμε σε έναν ασφαλή κόσμο», είναι ορισμένα στερεότυπα της προπαγάνδας που αναπαράγουν τα ΜΜΕ.

Από την άλλη, ο αντίπαλος δαιμονοποιείται, αφού εξ ορισμού θεωρείται ότι είναι «βάρβαρος», «υποχθόνιος», «τρομοκράτης» ή ότι «παραβιάζει τους κανόνες του πολέμου»: «Οι πράξεις των δικών μας είναι ηρωικές», «ο εχθρός χρησιμοποιεί όπλα μαζικής καταστροφής», «οι απώλειες στις τάξεις του εχθρού είναι τεράστιες, σ' εμάς είναι ελάχιστες», «ο Θεός είναι μαζί μας», «ο πνευματικός κόσμος μάς στηρίζει». Δεν υπήρξε πόλεμος στον οποίο οι αντιμαχόμενες πλευρές να μη χρησιμοποιήσαν αυτά τα στερεότυπα, όπως έγινε σαφές ήδη από τον Α' και στη συνέχεια στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μετά τον Μεγάλο Πόλεμο έγινε επίσης σαφές ότι, όπως σωστά επισήμανε ο Αμερικανός φιλόσοφος John Dewey, ο λαός, οι πολίτες σε μια δημοκρατία, έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν ενεργά στη δημόσια σφαίρα και να γνωρίζουν οτιδήποτε αφορά τον δημόσιο βίο και επηρεάζει τη ζωή τους. Συνεπώς, και το δικαίωμα να έχουν λόγο στη λήψη αποφάσεων από τα κέντρα εξουσίας, πόσο μάλλον όταν πρόκειται να κηρυχθεί πόλεμος.

Στην πράξη, ωστόσο, είχε δίκιο ο ιδεολογικός αντίπαλος του Dewey, ο Walter Lippmann, που υποστήριξε ότι η κοινή γνώμη, οι απλοί άνθρωποι, δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα σε στερεότυπα, δηλαδή σε μια στρεβλή και απλοϊκή απεικόνιση της πραγματικότητας την οποία κατασκευάζουν ώστε να μπορούν να την κατανοήσουν, παρά σε μια σύνθετη ανάλυσή της. Η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο αντανάκλα αυτό που θα έπρεπε να γίνεται και αυτό που πραγματικά συμβαίνει στην κοινωνία λόγω της επιρροής που ασκεί η πολιτική εξουσία.

Ψέματα και προσχήματα

Ωστόσο, ακόμη κι όταν οι ηγέτες έλεγαν ψέματα για να δικαιολογήσουν μια στρατιωτική επέμβαση, τηρούσαν τουλάχιστον τα προσχήματα.

Η απόφαση για την κήρυξη πολέμου έπρεπε να περάσει από τη μέγγενη των δημοκρατικών θεσμών και από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Θα έπρεπε να σέβεται το Διεθνές Δίκαιο ή τουλάχιστον να φαίνεται ότι η απόφαση για τη χρήση ένοπλης βίας είναι σύμφωνη με αυτό.

Το δικαίωμα της αυτοάμυνας ισχύει μόνον εάν ένα κράτος δέχεται επίθεση (κεφ. 7, άρθρο 15 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ). Στην περίπτωση που υπάρχει απειλή, αρμόδιο να την εξετάσει, όπως και τα μέτρα που θα ληφθούν για να διατηρηθεί η ειρήνη, είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας (κεφ. 7, άρθρο 42). Η περίπτωση του πολέμου στο Βιετνάμ είναι χαρακτηριστική. Η αμερικανική κυβέρνηση, επί προεδρίας Τζόνσον, χρησιμοποίησε το επεισόδιο του Κόλπου του Τόνκιν το 1964, ένα γεγονός που στη συνέχεια αποδείχθηκε κατασκευασμένο, για να πείσει το Κογκρέσο να εγκρίνει την κλιμάκωση της εμπλοκής.

Στον πόλεμο του Κόλπου, το 1991, ο πατήρ Τζορτζ Μπους πήρε το «πράσινο φως» του Κογκρέσου για να ξεκινήσει η στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ χάρη στην ψευδή, όπως αποδείχθηκε αργότερα, μαρτυρία μιας νεαρής, που κατήγγειλε τις (δήθεν) θηριωδίες ιρακινών στρατιωτών σε νεογέννητα μωρά σε νοσοκομείο του Κουβέιτ. Και η Ουάσινγκτον εξασφάλισε την έγκριση του ΟΗΕ, αλλά και τη συναίνεση της αμερικανικής κοινής γνώμης, μέσω ενός οργανωμένου μηχανισμού προπαγάνδας, που δαιμονοποίησε τον Σαντάμ Χουσεΐν. Αντίστοιχα, πριν από την εισβολή στο Ιράκ, το 2003, ο Τζορτζ Μπους Τζούνιορ και ο Τόνι Μπλερ κατέβαλαν πολλές προσπάθειες για να πείσουν τους συμμάχους τους για την αναγκαιότητα μιας στρατιωτικής επέμβασης. Και έφτασαν μέχρι την αίθουσα του Συμβουλίου Ασφαλείας, για να παρουσιάσουν, μέσω του Κόλιν Πάουελ, τα «πειστήρια» για τα όπλα μαζικής καταστροφής του Σαντάμ, πράγμα που εκ των υστέρων αποδείχτηκε ότι ήταν μια τεράστια απάτη.

Κοντολογίς, μετά τον Β΄ Π. Π. και μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα, η ανάγκη να δημιουργηθεί το πλαίσιο –ή έστω η εντύπωση νομιμότητας– για μια στρατιωτική επέμβαση ήταν ακόμη ισχυρή. Υπήρχαν κόκκινες γραμμές που έθετε το Διεθνές Δίκαιο, και οι ηγεσίες δίσταζαν να τις περάσουν απροκάλυπτα. Γίνονταν διαβουλεύσεις επί διαβουλεύσεων σε όλα τα επίπεδα και η διεθνής κοινή γνώμη

είχε την εντύπωση ότι υπήρχαν θεσμικά αντίβαρα, ότι δύσκολα οι ηγεσίες θα αυθαιρετούσαν.

Οι αρχιτέκτονες της αποσταθεροποίησης

Σήμερα, σ' έναν κόσμο που είναι πλέον πολυπολικός, σχεδόν τίποτε από τα προαναφερόμενα δεν ισχύει. Η ανάδυση αυταρχικών ηγετών, που «αποφασίζουν και διατάσσουν» μονομερώς, που ασκούν ένοπλη βία και τρομοκρατούν, χωρίς να λογαριάζουν θεσμούς, διεθνείς συμφωνίες ή/και κοινωνίες, έχει αλλάξει ριζικά το τοπίο.

«Το παλιό πεθαίνει, το καινούριο δεν μπορεί να γεννηθεί, και τότε εμφανίζονται τέρατα», είχε πει ο Γκράμσι. Στο επίκεντρο βρίσκονται τρεις αρχιτέκτονες της αποσταθεροποίησης: ο Ντόναλντ Τραμπ, ο Βλαντίμιρ Πούτιν και ο Μπενιαμίν Νετανιάχου, με μπαλαντέρ τον Κινέζο Τζινπινγκ. Από κοντά ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο Βολοντίμιρ Ζελένσκι, ο Κιμ Γιονγκ-Ουν.

Ο Τραμπ εκφράζει την πιο ακραία εκδοχή του αμερικανικού εθνικισμού. Με το δόγμα MAGA αποδυνάμωσε το ΝΑΤΟ και δείχνει περιφρόνηση προς τον ΟΗΕ, ανοίγοντας το δρόμο για μια διεθνή τάξη χωρίς κανόνες. Επέβαλε δασμούς ακόμη και σε σύμμαχες χώρες της ΕΕ, στέλνει πολεμικά πλοία στη Βενεζουέλα, σε μια αποστολή που στοχεύει, όπως ισχυρίζεται, στην καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών, αλλά ο Μαδούρο θεωρεί ότι πρόκειται για προσπάθεια ανατροπής του. Ο Τραμπ υποστηρίζει με όπλα και με κάθε μέσο το καθεστώς apartheid του Νετανιάχου. Θέλει να μετατρέψει τη Γάζα σε «Ριβιέρα της Μέσης Ανατολής». Χρησιμοποιεί την εθνοφρουρά για να καταστείλει αντιδράσεις σε δυτικές πολιτείες των ΗΠΑ. Απειλεί να κλείσει μεγάλα αμερικανικά ΜΜΕ που του ασκούν κριτική και αδιαφορεί για τη διεθνή κατακραυγή. Η ρητορική του κανονικοποίησε τον λαϊκισμό και ενίσχυσε τα ακροδεξιά κινήματα διεθνώς. Διαβουλεύσεις δεν γίνονται ή γίνονται για το θεαθήναι.

Ο Πούτιν χρησιμοποιεί τον πόλεμο ως βασικό εργαλείο εξουσίας. Εισέβαλε στην Ουκρανία το 2022 χωρίς καν την προσηματική έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Προφανώς η επέκταση της Ατλαντικής Συμμαχίας στην «αυλή» της Ρωσίας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο. Κάτι που αποσιωπάται από όλους τους ηγέτες στη

Δύση, αλλά και από τα διεθνή ΜΜΕ, τη στιγμή που πολιτικοί άνδρες (Κίσιγκερ, κ.ά.) είχαν προειδοποιήσει τη Δύση για τον κίνδυνο να αντιδράσει βίαια η Μόσχα. Όπως αποσιωπάται και η δράση ακροδεξιών ομάδων στα γεγονότα της πλατείας Μαϊντάν στο Κίεβο, υπό τη χρηματοδότηση και καθοδήγηση του αμερικανικού παράγοντα.

Η εισβολή όμως στην Ουκρανία σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από την επέκταση του ΝΑΤΟ προς Ανατολάς. Διότι σηματοδοτεί την κατάλυση της ανεξαρτησίας ενός κράτους, την ωμή παραβίαση του Διεθνούς Δικαίου. Πέραν τούτου, ο Πούτιν επιδιώκει να ανατρέψει τη μεταψυχροπολεμική ισορροπία. Ισχυρίζεται ότι πολεμά τη διεφθαρμένη αμερικανική ηγεμονία και τη «συλλογική Δύση» για μια «πολυπολική παγκόσμια τάξη», αλλά με κόστος εκατοντάδες χιλιάδες ζωές και μια Ευρώπη σε φόβο και ανασφάλεια.

Τρία χρόνια μετά την έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων, μια ένοπλη σύγκρουση που είχε χαρακτηριστεί ως περιφερειακή και επρόκειτο να τελειώσει σύντομα, έχει μετατραπεί σε μια παγκόσμια σύγκρουση, σ' έναν πόλεμο δι' αντιπροσώπων, με δεκάδες χώρες να εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα. Όλοι μιλούν για ειρήνευση, αλλά ο πόλεμος στην Ουκρανία συνεχίζεται με αμείωτη ένταση, με τους Ρώσους να επελαύνουν.

Σε ό,τι αφορά την Ευρώπη, είναι σαφές ότι η ηγεσία της είναι πολιτικά λιποβαρής. Αντί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και να αναπτύξει μια πολιτική που στηρίζεται στις βασικές αρχές επί των οποίων οικοδομήθηκαν οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες και στη συνέχεια η ενωμένη Ευρώπη, αντί να προτάξει τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου, όπως έπραξε στο παρελθόν, έδειξε ανίκανη να υπερασπιστεί τα συμφέροντα των λαών της και το μέλλον της Γηραιάς Ηπείρου. Διέρρηξε τις οικονομικές της σχέσεις με τη Ρωσία, από την οποία προμηθευόταν ενέργεια σε χαμηλό κόστος (τώρα την πληρώνει σε τετραπλάσια τιμή στις ΗΠΑ), επιβάλλει πακέτα κυρώσεων στη Μόσχα, χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα, υποκύπτει στις αξιώσεις του Τραμπ και καλείται να πληρώσει την προμήθεια αμερικανικών οπλικών συστημάτων στην Ουκρανία ύψους 90 δισ. Και το χειρότερο, ακολουθεί μια φιλοπολεμική πολιτική, προπαγανδίζοντας το ενδεχόμενο ρωσικής επίθεσης στην ανατολική Ευρώπη, προκειμένου να δικαιολογήσει την κατακόρυφη αύξηση

των αμυντικών δαπανών σε βάρος του κράτους πρόνοιας, που αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Ο Νετανιάχου ενσαρκώνει τον «πόλεμο χωρίς τέλος», το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας στην πολύπαθη Γάζα. Η ρητορική του περί «δικαιώματος αυτοάμυνας» μεταφράζεται στην πράξη ως ανεξέλεγκτη στρατιωτική βία. Εκμεταλλεύεται το τραύμα της επίθεσης της 7ης Οκτωβρίου για να δικαιολογήσει τη γενοκτονία σε βάρος του παλαιστινιακού λαού. Με τις συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις στη μεγαλύτερη υπαίθρια φυλακή του κόσμου, την πλήρη απαξίωση του Διεθνούς Δικαίου και τις σφαγές χιλιάδων αμάχων, με τη διατήρηση μιας κατάστασης διαρκούς έκτακτης ανάγκης στην ισραηλινή κοινωνία και την εκστρατεία απανθρωποποίησης των Παλαιστινίων, έχει μετατρέψει την επιβίωσή του σε πολιτική στρατηγική.

Οι καταστροφές σε νοσοκομεία, σχολεία και υποδομές, η στοχευμένη εξόντωση δημοσιογράφων και η συστηματική πείνα που επιβάλλεται στον πληθυσμό συνιστούν κατάφωρες παραβιάσεις της Συνθήκης της Γενεύης. Στην πράξη εφαρμόζει μια πολιτική συλλογικής τιμωρίας, που ισοδυναμεί με έγκλημα πολέμου. Κι όμως, ο Νετανιάχου επιμένει να εμφανίζεται ως «θεματοφύλακας της ασφάλειας» και να αγνοεί κάθε πίεση, στηριζόμενος στην αμερικανική προστασία και στη σιωπή ευρωπαίων ηγετών. Η αλαζονεία του ενισχύεται από την ατιμωρησία. Γι' αυτό έχει καταγραφεί στην ιστορία ως ο ηγέτης που μετέτρεψε την κατοχή σε διαρκή πολεμική μηχανή και την ανθρώπινη ζωή σε διαπραγματευτικό χαρτί. Οι εικόνες λιμού και καταστροφής και η ατιμωρησία του Ισραήλ, παρότι ο ΟΗΕ έχει χαρακτηρίσει γενοκτονία ό,τι διαδραματίζεται στη Γάζα και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο διώκει για εγκλήματα πολέμου τον ίδιο και τον Ισραηλινό υπουργό Άμυνας, αποδεικνύουν την κρίση νομιμοποίησης της Δύσης.

Εν κατακλείδι, η ανάδυση αυταρχικών ηγετών, ο πολλαπλασιασμός των ένοπλων συγκρούσεων, η κατάρρευση του Διεθνούς Δικαίου και η αδυναμία του ΟΗΕ να επιβάλει κανόνες αποτυπώνουν με τον πιο ωμό τρόπο την «εποχή των τεράτων», όπου το δίκαιο της ισχύος έχει αντικαταστήσει την ισχύ του δικαίου. Η διεθνής πολιτική κινείται πλέον σε αχαρτογράφητα νερά.

Ο πόλεμος έχει γίνει κανονικότητα

Με 59 ενεργές εστίες πολέμου το 2025, τον μεγαλύτερο αριθμό από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, από την Ουκρανία μέχρι την Παλαιστίνη, αλλά και δεκάδες αφανείς συγκρούσεις στην Αφρική και την Ασία, με την τεχνολογία να εισάγει νέες μορφές πολέμου (drones, κυβερνοεπιθέσεις, τεχνητή νοημοσύνη που χρησιμοποιείται από μηχανισμούς προπαγάνδας), το αποτέλεσμα είναι ένας κόσμος κατακερματισμένος που βαδίζει στο άγνωστο. Και το πιο ανησυχητικό: οι πολίτες βομβαρδίζονται όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν με ψευδείς ειδήσεις και σταδιακά χάνουν την εμπιστοσύνη τους στους θεσμούς. Κάποιοι αγανακτούν και ζητούν δραστικές αλλαγές.

Η Αριστερά, εγκλωβισμένη σε έναν τεχνοκρατικό ρεαλισμό, προβάλλει συχνά διαχειριστικές λύσεις, επιδιώκει μικροδιορθώσεις και σταδιακές βελτιώσεις, μοιάζει συχνά να υπερασπίζεται απλώς το status quo. Οι ιδέες της πλέον φαίνεται ότι δεν εμπνέουν, δεν κινητοποιούν. Ο φασισμός, ο λαϊκισμός υπόσχονται ριζικές ανατροπές, και γι' αυτό εισπράττουν, σ' έναν βαθμό, αυτή τη λαϊκή οργή. Γι' αυτό και η εκλογική άνοδος της Ακροδεξιάς σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες.

Η ιστορία διδάσκει, αλλά, όπως φαίνεται, ο κόσμος δεν έχει μνήμη. Άλλοι, πάλι, κουρασμένοι και αποπροσανατολισμένοι, αδιαφορούν για ό,τι συμβαίνει γύρω τους. Βυθίζονται στη σιωπή της φρίκης. Ως άλλος Μιθριδάτης, εθίζονται στη βία, τη βαρβαρότητα, τα εγκλήματα πολέμου. Η εποχή των τεράτων χαρακτηρίζεται από κυνισμό, απάθεια, απανθρωπιά και προπαγάνδα.

Μεγάλο μέρος της ευθύνης φέρουν τα διεθνή ΜΜΕ, οι διεθνείς ειδησεογραφικοί οργανισμοί, οι οποίοι, παρότι από τη δεκαετία του '90 έχουν υιοθετήσει guidelines για να καλύπτουν ένοπλες συγκρούσεις με τρόπο αμερόληπτο και σφαιρικό, αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι εξακολουθούν να μεροληπτούν, να επαναλαμβάνουν την προπαγάνδα της «ημέτερης πλευράς». Λίγες είναι οι εξαιρέσεις. Δεν είναι καθόλου τυχαίες οι παραιτήσεις δημοσιογράφων από το Reuters, αλλά και οι δολοφονίες δημοσιογράφων στη Γάζα. Οι αρχιτέκτονες της αποσταθεροποίησης δεν θέλουν να ακούγεται η αλήθεια. Και δεν διστάζουν να συκοφαντούν, να διώκουν, ακόμη και να δολοφονούν όσους εναντιώνονται στα σχέδιά τους. Όσους δεν προτάσσουν γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα και υπερασπίζονται πανανθρώπινες αξίες.

Τα «τέρατα», ωστόσο, δεν είναι ανίκητα: αποτελούν συμπτώματα μιας μεταβατικής εποχής. Το στοίχημα είναι αν θα υπάρξει μια νέα παγκόσμια ηγεσία με βάση την ειρήνη, τη δημοκρατία και την αλληλεγγύη. Ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών, των κινημάτων και της ανεξάρτητης δημοσιογραφίας είναι καθοριστικός. Η μάχη δεν είναι μόνο πολιτική ή στρατιωτική, αλλά πρωτίστως ηθική, στο βαθμό που αφορά την ίδια την έννοια του πολιτισμού.

Η εποχή των τεράτων είναι σκοτεινή. Η πιο ύπουλη ήττα θα είναι να συνηθίσουμε τη βαρβαρότητα. Είναι όμως στο χέρι μας, εναπόκειται στην κοινωνία των πολιτών κάτι καινούριο να γεννηθεί.

*Ο Παύλος Νεράντζης είναι Δημοσιογράφος, παραγωγός ντοκιμαντέρ, διδάκτωρ Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ του ΑΠΘ.

Δημοσιευμένο στις 02-10-2025 στο:

<https://enainstitute.org/publication/o-polemos-stin-epochi-ton-teraton/>